

УДК: 340

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.8>

ГНОСЕОЛОГІЯ ГЕНЕЗИСУ ТА ЕВОЛЮЦІЇ НОВИХ, ЧЕТВЕРТОГО І П'ЯТОГО, ПОКОЛІНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Туряниця В.В.,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
ДЗВО «Ужгородський національний університет»*

Туряниця В.В. Гносеологія генезису та еволюції нових, четвертого і п'ятого, поколінь прав людини.

З огляду на сьогоднішні процеси цивілізаційного розвитку людства та тих перепон, що стоять на шляху його подальшої еволюції, дане дослідження має суто тісний зв'язок і взаємодоповнення з інтеграцією наук (науково-теоретичне та методологічне обґрунтування) та практикою (впровадження і реалізація складових нових поколінь).

Авторка дослідження робить акцент, а саме: при вирішенні даної проблеми необхідний комплексний підхід де в процесі історичного розвитку людської цивілізації, прав і свобод людини, завжди має бути людина. Вона є епіцентром розгляду проблем, а тому аналіз проводиться і розкривається в площині людиноцентризму: місця і ролі людини в системі “Людина – суспільство – держава” та розвитку цивілізаційних процесів на планеті.

Суть проблеми, стан її дослідження науковця розкриває і робить висновки на тлі глобалізаційних процесів та стосунків між державами світу. Як ми вже зазначали, науково-технічний прогрес у різних галузях суспільного життя вимагають і нових правових відносин з метою забезпечити людство правовими нормами щодо вирішення проблем, що постали на сучасному етапі цивілізаційних процесів.

Процес еволюціонування прав відбувається відповідно до багатоаспектного розвитку людської цивілізації і є невід'ємним пріоритетом захисту людини як найвищої суспільної цінності - творця матеріальних і духовних благ та цінностей, і як суб'єкта правового захисту. Права людини розширюються, вдосконалюється їх зміст і обсяг відповідно до сучасних потреб і з метою втілення концепції соціальної справедливості.

Концепція прав розвивається, доповнюється новими складовими, бо динаміка життя висуває все нові і нові вимоги щодо забезпечення прав і свобод людини у ХХІ та наступних століттях.

Дослідниця переконливо доводить, що реалізація прав четвертого покоління засвідчує, що їх морально-етичні аспекти вже переходять і перейдуть у проблеми й п'ятого покоління, які також необхідно буде інтегровано вирішувати. Вона зазначає, що простих рішень і зразу важко буде знайти.

Авторка вказує шляхи вирішення проблем, що постають при формуванні складових п'ятого покоління прав.

Науковця робить обґрунтовані висновки на основі причинно-наслідкового зв'язку - факторів що впливають на формування четвертого і п'ятого покоління прав людини. Головні серед них – глобалізаційні процеси трансформації, науково-технічний прогрес та інші. При цьому враховуються теоретико-методологічні засади філософії, права, релігійних канонів, моральних і культурних традицій, поступу людської цивілізації та реалізація їх на практиці.

Ключові слова: права, покоління прав, нові покоління прав, гносеологія, генезис, еволюція, четверте і п'яте покоління прав, складові права поколінь прав, реалізація прав, напрями вдосконалення, проблеми.

Turyanytsia V.V. Epistemology of the genesis and evolution of new, fourth and fifth generations of human rights.

Considering today's processes of civilizational development of mankind and the obstacles that stand in the way of its further evolution, this research has a purely close connection and complementarity with the integration of sciences (scientific-theoretical and methodological justification) and practice (introduction and realization of components of new generations).

The author of the study makes an emphasis, namely: when solving this problem, a comprehensive approach is necessary, where in the process of historical development of human civilization, human rights and freedoms, there must always be a person. It is the epicenter of consideration of problems, and therefore the analysis is carried out and revealed in the plane of anthropocentrism: the place and role of man in the system «Man – society – state» and the development of civilizational processes on the planet.

The scientist reveals the essence of the problem, the state of its research and draws conclusions against the background of globalization processes. And relations between the states of the world, as we have already noted, scientific and technical progress in various areas of social life also require new legal relations in order to provide humanity with legal norms for solving problems that have arisen at the modern stage of civilizational processes.

The process of the evolution of rights takes place in accordance with the multifaceted development of human civilization and is an integral priority of the protection of a person as the highest social value – the creator of material and spiritual goods and values, and as a subject of legal protection. Human rights are expanding, their content and scope are being improved in accordance with modern needs and with the aim of realizing the concept of social justice.

The concept of rights is developing, supplemented with new components, because the dynamics of life puts forward new and new requirements for ensuring human rights and freedoms in the 21st and following centuries.

The researcher convincingly proves that the realization of the rights of the fourth generation proves that their moral and ethical aspects have already passed and will pass into the problems of the fifth generation, which will also need to be solved in an integrated manner. She notes that it will be difficult to find simple solutions right away.

The researcher indicates ways to solve the problems that arise during the formation of the components of the fifth generation of rights.

The scientist makes well-founded conclusions based on the cause-and-effect relationship - factors resulting in the formation of the fourth and fifth generation of human rights. Chief among them are globalization processes of transformation, scientific and technological progress, and others. At the same time, the theoretical and methodological foundations of philosophy, law, religious canons, moral and cultural traditions, the progress of human civilization and their implementation in practice are taken into account.

Key words: rights, generation of rights, new generations of rights, gnesology, genesis, evolution, fourth and fifth generations of rights, constituent rights of generations of rights, implementation of rights, directions for improvement, problems.

Актуальність теми дослідження. У процесі еволюції людства, його культури, досвіду міжлюдських і міждержавних стосунків формувалися права людини. Родовід їх розпочинається ще з часів Давньої Греції – від ідеї природних прав. Зміст прав еволюціонував разом із людською цивілізацією. Основною тенденцією розвитку прав людини є їх послідовне розширення та включення до переліку основних прав на основі об'єктивних можливостей, пов'язаних із соціальними змінами, виникненням нових ціннісних орієнтирів, досягненнями науково-технічного прогресу та іншим факторами.

Постановка проблеми. Сьогоднішній світ багатоаспектний, швидкозмінний, нестабільний, гібридний та багатоінформаційний. Характерною рисою людини стає недовіра до нього, до інформації, її осягнення, а також до нових відносин в координатах “людина – суспільство – держава”, архітекtonіки нових відносин на правовій основі з верховенством права заради самої людини як найбільшої цінності. Людство стоїть на роздоріжжі, шукаючи правильного вибору цивілізаційного розвитку. Правда, інколи ці напрями і процеси діаметрально протилежні. Однак, кінцевим результатом має стати спроможність жити в цьому світі, не втративши почуття доброти, толерантності, милосердя та взаємодопомоги.

Проблема життя і смерті людини як біологічної істоти виходить сьогодні на авансцену. Вона є багатогранною, неоднозначною і залишатиметься такою до того часу, поки житиме людина. Сутність сенсу її життя, призначення на Планеті та форми відходу в потойбічний світ – постійна тема філософії та релігії. Останнім часом вона стала в полі зору і правників. Дискусії, судження, припущення та знаходження консенсусу проходять у тріаді “філософія – релігія – право”. Така діалектика нашого життя.

Сучасний етап розвитку прав людини на щаблі міжнародних прав, зокрема формування прав четвертого і п'ятого поколінь, складний, неоднозначний, багатоаспектний і спричинений різними чинниками. Неоднозначні й глобалізаційні процеси, трансформації, їхня оцінка. В епіцентрі даної проблеми

не завжди стоїть людина як творець, будівничий, а скоріш як інструмент досягнення мети сильних світу цього, які возвеличили і прирівняли себе до лику месії. Принцип людиноцентризму має завжди бути присутнім у вирішенні проблем та формуванні нових поколінь прав.

Стан проблеми. Порушена автором проблема дослідження недостатньо висвітлена у вітчизняному праві. Не завжди на це вказується і у деяких нещодавно нововиданих підручниках і посібниках для студентів юридичних вузів. Іноді взагалі замовчується проблема формування четвертого і п'ятого поколінь прав.

Окремі аспекти проблеми досліджували А. Бадида, С. Булеца, В. Ворона, М. Гартман, С. Івентєв, М. Менджул, В. Туряниця, В. Христова та інші.

Мета дослідження полягає в аналізі факторів, що спричиняють формування нових поколінь прав, наповнення їх новими складовими прав, їх реалізації та напрямів усунення причин їх гальмування.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні людство має чотири покоління прав. Зусилля теоретиків і практиків спрямовані на їх подальше вдосконалення, розширення та універсалізацію. На загально-теоретичному рівні окреслюються напрями їх практичної реалізації та проводиться аналіз складових нового, п'ятого, покоління прав.

Жити чи не жити? Сьогодні це одна з нагальних проблем, вирішення якої не таке вже й просте як, на перший погляд, здається. На терезах дискусій толерантно зважуються всі її плюси і мінуси, сама процедура законодавчого закріплення та механізму реалізації. Комплексний розгляд неоднозначний і таїть у собі різного роду небезпеки як у моральній, так і юридичній площинах. Серед них і види евтаназії.

Проблема евтаназії виникла в ХХ столітті. На законодавчому рівні вона була вперше закріплена 1984 року в Нідерландах. У цивілізаційному суспільстві стає правилом вибір людиною права на евтаназію з метою уникнення нестерпних болів і страждань та здійснення суїциду. Правда, шлях цей складний, на ньому виникає чимало перепон. Першими серед них – релігія і клятва Гіппократа в її традиційній формі, де значиться: я (лікар – В.Т.) не дам нікому просимого у мене смертельного засобу і не покажу шляхи для подібного замислу [1]. Є чимало діаметрально протилежних думок і серед лікарів щодо евтаназії. Як засвідчують соціологічні опитування, старше покоління більш консервативне молодшого.

Сьогодні вимальовується нова парадигма розуміння суті евтаназії з появою біоетики як галузі міждисциплінарних досліджень, що стосуються аспекту моралі в діяльності людини в медицині і біології та сформувалися на стику етики, права і природничих наук. Саме біоетика сьогодні поєднує факти і цінності ті їх переоцінення [2].

Науковці поділяють евтаназію на два види: активну або добровільну та пасивну або недобровільну відповідно до прийняття рішення невиліковно хворої людини [3]. Характерною ознакою першої групи є:

- Хвора людина при свідомості.
- Може самостійно приймати рішення.
- Рішення мають бути виваженими і переконливими та базуються на впевненості власного вибору.

Ознаки другої групи:

- Хворий у глибокій комі.
- Рішення про евтаназію за хворого приймають родичі. Обидвом групам присутня така риса: хвороба незворотньо тяжка і невиліковна.

Процедуру умертвіння здійснює лікар відповідно до протоколу. На сьогодні частина країн узаконила обидва види евтаназії, а в Канаді та Колумбії дозволено лише активний вид. Географія країн постійно розширюється, що дає підстави зробити висновок: в найближчій перспективі буде підстава віднести евтаназію до сім'ї нового покоління прав.

Процедура здійснення хоча б одного з видів евтаназії сьогодні неможлива в Україні з декількох вагомих чинників:

1. На законодавчому рівні в нашій країні вона заборонена.
2. Неоднозначне ставлення до неї церкви як суспільної інституції.
3. Можливий цілеспрямований прояв аморальної поведінки родичів хворого з метою матеріальної вигоди.

Щодо першого фактору, то вітчизняне законодавство про охорону здоров'я базується на принципах і положеннях Конституції України та визначає правові, організаційні, соціально-економічні заходи, що регулюють суспільні відносини в цій галузі. Головною метою є забезпечення гармонійного

розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності та довголітнього активного життя громадян країни, а також усунення згубних, шкідливих факторів, що впливають на здоров'я.

На законодавчому рівні в Україні деякі соматичні права знайшли відповідне позитивне відображення у нормативно-правовій базі, зокрема, про донорство і трансплантацію органів та інших матеріалів, штучне запліднення та імплантація ембріона, стерилізація, штучне переривання вагітності, корекція статевої належності та інші. Однак, осторонь залишилася одна з болісних проблем у прямому і переносному значенні – фізичному і правовому, це проблема евтаназії, яку час вимагає вирішити.

Стаття 52 про подання медичної допомоги хворому в критичному для життя стані Закону України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” зобов'язує медичних працівників надавати допомогу у повному обсязі хворим. Порядок припинення таких заходів, поняття та критерії смерті визначаються Міністерством охорони України відповідно до сучасних міжнародних вимог. Останнє положення досить розпливчате і неоднозначне у сприйнятті та трактуванні. При цьому дана стаття забороняє медичним працівникам здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [4].

В Україні закон не допускає здійснення евтаназії. Це законодавче закріплення існує в країні з 1992 року, тобто, з початку набуття незалежності. Постає слушне питання, а чи не пора прийняти новий закон або хоча б внести зміни в існуючий з метою його осучаснення і наближення до європейського законодавства у плані права на реалізацію хворим хоча б активної евтаназії. Адже вітчизняне законодавство адаптується до європейського і міжнародного в тому числі і в галузі охорони здоров'я людини. Так, зокрема, у жовтні 2012 року до ст.2 щодо міжнародних договорів України в цьому напрямі аналізованого закону були внесені зміни - більш чіткі, конкретні: якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про охорону здоров'я, то застосовуються правила міжнародного договору. Тобто, реалізація даного права може бути здійснена саме так. Доречі, на даний час маємо проєкт закону про “Про забезпечення права людини на гідну смерть”, підготовлений експертом із права, науковцем Яною Триньовою. Він є цінною канвою для обговорення юристами-теоретиками і практиками, лікарями, громадськістю та депутатами Верховної Ради України. Однак прийняття такого закону не сприяють мізерні потуги саме з боку наших законодавців.

Щодо другого чинника, релігійного. В Україні немає однозначного та одноставного ставлення з боку Православної Церкви України. Реалізація евтаназії упирається в категоричне заперечення церкви як порушення Божої заповіді “Не вбий”. За церковними канонами такі люди вважаються самогубцями, а за ритуалами їх не відспівують та хоронять в окремому місці. Такі люди з погляду інституту Церкви є особливими грішниками.

Деякі уступки в цьому плані робить Українська Греко-Католицька Церква. Вона з'ясовує обставини, за яких особа скоїла самогубство, не маючи іншого вибору. При широкому проханні каяття в останній миті життя, а це може бути тільки при свідомості особистості, вона може бути виправдана на Суді Божому. Зважаючи на дані обставини, ухвалюється і певний процес похорону, тобто, деякі його елементи, зокрема, внесення до храму тіла, можуть бути виключені. В цілому, вона не схвалює застосування евтаназії.

Третій фактор таїть у собі ряд небезпек, а саме:

- Помилка лікаря у діагнозі.
- Підкуп і згода недобросовісних медиків родичем хворого на здійснення евтаназії, з метою заволодіти коштами та майном хворого.
- Мораль: рідні вважають хворого тягарем для себе.

Сучасний стрімкий розвиток наук, їх галузей та реальні досягнення про життя різних біологічних видів та новітні знання про Всесвіт дають усі підстави стверджувати про кристалізацію напрямів і складових нового покоління прав – п'ятого.

Зауважимо: одноставності в підходах до виділення складових п'ятого покоління прав і єдиних критеріїв у науковців немає, вони ще не сформульовані та відсутні у них чіткість і обґрунтування. С. Івент'єв відніс права моральної та духовної сфер (любов, душа, дух та інші), які спрямовані на захист духовної сутності людини, її Душі і Духа, котрі є безсмертними, до четвертого покоління прав [5]. У той же час, виділяючи і п'яте покоління прав під назвою «Божественні та духовно-моральні права і свободи людини і громадянина», він їх одночасно відносить і до п'ятого. Такий підхід до класифікації прав поколінь та виділення складових п'ятого покоління прав суперечать логіці та не є переконливо доказовим.

Аналіз стану і реалізації прав четвертого покоління засвідчує, що їх морально-етичні аспекти вже переходять і перейдуть у проблеми й п'ятого покоління, які також необхідно буде інтегровано вирішувати. Простих рішень і зразу важко буде знайти.

Відлік часу формування п'ятого покоління прав уже розпочався як у плані факторів, що його обумовлюють, так і змісту самих складових прав даного покоління. Почали викристалізуватися й напрями. До висунутих нами положень щодо складових прав п'ятого покоління і факторів, що їх обумовлюють, ставлення може бути неоднозначним: схвальним, дискусійним або заперечним [6]. Перше наше положення базується на оцінках вітчизняних і зарубіжних дослідників Сонячної системи в якій наявна велика кількість астероїдів різного діаметру, що можуть бути цінними для промисловості, оскільки містять у собі велику кількість залізної руди, коштовних металів та багаті на рідкоземельні елементи з яких можна виробляти паливо для ракет майбутніх космічних колоністів. Вони сьогодні застосовуються майже в сотні галузях. Уряди різних країн та й деякі компанії вже сьогодні готуються до майбутньої «золотої лихоманки», котра відбуватиметься навколо астероїдного пояса, Місяця та інших планет.

Сьогодні постає проблема вироблення правил космічної діяльності: норм, стандартів на міжнародному рівні з метою регламентації космічної діяльності та її безпеки, а також засобів моніторингу діяльності.

Вирішення проблеми на міжнародному рівні, управління та регулювання даної діяльності вимагає, зокрема:

- законодавчого закріплення основних принципів, норм і правил;
- концептуальних засад не тільки дослідження космічного простору, але й використання його в мирних цілях, інтересах та безпеки людства;
- запровадження дозволів і норм господарської діяльності в космосі, моніторингу та дієвого контролю за нею;
- створення міжнародного банку даних про стан, можливість або загрозу використання об'єктів Всесвіту для людської цивілізації.

Космічна діяльність в усіх її сегментах потребує вираженого міжнародного права з чітко окресленими принципами, нормами та засадами міжнародної діяльності суб'єктів діяльності та їх юридичної рівності.

В основі наступного положення лежить право людини на життя та продовження його за відповідних умов. Право людини на життя – одне із засадичних природних прав. Воно, як і багато інших, трансформується в напрямі вдосконалення на користь людини на основі розвитку різних наук у незворотних трансформаційних процесах сучасності.

Незважаючи на те, що сьогодні донорських органів для всіх, хто очікує на їх трансплантацію на планеті, не вистачає, хоча протоколи проведення таких операцій медики вже розробили і опанували з метою врятування життя людини за умови пересадки відповідних органів – серця, нирки, печінки та легенів.

Світова спільнота сьогодні обговорює дану проблему, шукає шляхи її реалізації у поєднанні біології, генетики, моралі, етики з врахуванням правового забезпечення природного права людини не тільки на життя, але і його продовження за рахунок ксенотрансплантації як нової галузі генної інженерії та один із найперспективніших на сьогодні способів подолання даної проблеми: пересадка органів від інших біологічних видів, зокрема тварин, які генетично, фізіологічно та анатомічно дуже близькі до людини. Процес у цій галузі вже на сьогодні вражаючий, а результати дослідження оптимістичні. Складові права п'ятого покоління та умови їх реалізації чітко викристалізовуються вже сьогодні. Така закономірність і діалектика нашого життя.

Кожне покоління прав людини – явище конкретно-історичне з притаманною ознакою факторів, що його породили: соціальних, політичних, економічних і т.п. Крім того, вони відображають специфіку і еволюцію культури, традицій, релігії, моралі, ментальності народу та сучасного стану філософії мислення, буття, оцінки трансформацій на сучасному етапі, ролі та місця в них людини.

На сьогодні маємо вже чотири покоління прав, визнані людством як реально функціонуючу цілісну структурно впорядковану систему на основі національних і міжнародних правових принципів і норм. Їхні стандарти закріплені у відповідних актах і документах. Крім того, ми є свідками зародження нового покоління прав – п'ятого. Характерні ознаки його вже викристалізовуються сьогодні.

Висновки. Охорона здоров'я людини, медична допомога їй віднесені до прав людини як на національному, так і міжнародному рівнях прав і свобод людини. Виходячи з правових засад, зазначимо:

кожна людина має право на життя як невідемного природного права. Реалізація його лежить також на суспільстві та державі як запорука збереження геноциду країни та її подальшого розвитку.

Сьогодні соматичні права, зокрема евтаназія, набувають нових аспектів їх вирішення та створення ефективних механізмів реалізації з позицій знаходження консенсусу між представниками права, законодавчих органів та релігійних конфесій, тобто у виважені прийняття норм права, механізму реалізації на національному рівні з виходом на міжнародний з умовою толерантності на філософсько-правовому рівні, релігійних канонів, моральних і культурних традицій з урахування людської цивілізації.

Проблема вирішення евтаназії в Україні знаходиться між правом і мораллю, традиціями і культурою, що регулюють суспільну думку. Виходячи з сучасних реалій, часу прийняття аналізованого закону, вітчизняне законодавство потребує перегляду і трансформації з метою осучаснення відповідно до міжнародних норм і стандартів. Дана проблема нових поколінь прав не повинна опускатися і при виданні нових посібників, підручників, в яких важливо і необхідно показати взаємозв'язок теорії з практикою, розкрити фактори, що зумовлені вимогами сьогодення, а також подальшого їх удосконалення та розвитку в епоху глобалізаційних змін і незворотніх трансформацій людської цивілізації.

Список використаних джерел:

1. Гіппократ. Клятва Гіппократа. Обрані книги. К. 1994.
2. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. Paris, France 19 October 2005 URL: <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/universal-declaration-bioethics-and-human-rights>
3. Ворона В.А. Право на евтаназію як складова права людини на життя. *Право України*. 2010. № 5.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ : редакція від 23.04.2021.
5. Ивентьев С.И. Четвертое и пятое поколения прав человека как основа духовного и нравственного возрождения человечества URL:<http://econf.rae.ru/article/8016>.
6. Туряниця В.В. Кристалізація напрямів і складових п'ятого покоління прав людини. Science, trends and perspectives. Abstracts of XVII International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan 18-19 May. 2020.